

НЕВИЧЕРПНІСТЬ ДЕФІНІЦІЇ «ГЕНОЦИД» ЗА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ НА ПРИКЛАДІ ГЕНОЦИДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В СРСР

Анотація. У статті досліджуються дискусійні аспекти тлумачення поняття «геноцид» за міжнародним правом шляхом висвітлення та аналізу інших різновидів геноциду на прикладі політики уряду Союзу Радянських Соціалістичних Республік щодо українського народу. Зроблено висновок, що під поняттям «геноцид» слушно розуміти не лише знищення осіб за національною, етнічною, расовою чи релігійною ознаками, як це зазначено у Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього та суміжних за тематикою міжнародно-правових текстах, а й за біологічною, економічною, соціальною та політичною ознаками. Окрім цього, доречним є розширення переліку зазначених ознак у законодавчих текстах із передбаченням можливості подальшого доповнення цього переліку. Внесення подібних змін сприятиме удосконаленню міжнародно-правового законодавства, а також встановленню історичної правди.

Ключові слова: геноцид, міжнародне право, СРСР, злочини радянської влади, масове винищення українства.

Svystun Diana

Yaroslav Mudryi National Law University

NON-COMPLEXITY OF THE DEFINITION OF GENOCIDE ACCORDING TO INTERNATIONAL LAW BASED ON THE EXAMPLE OF THE SOVIET UNION GENOCIDE CONSIDERING THE UKRAINIANS

Summary. Extermination of peoples by particular features has been concerned as an international crime and is condemned by the world community for more than 70 years. Until this time the definition of genocide, according to The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide and similar texts, is defined as destroying a national, ethnical, racial or religious group. In this definition, there are some basics for discussion of the complexity of the features above. A lot of scientists did research in different approaches to this matter based on the theory and practice of international law. By the way, the issue of the expanding of the written version of this definition in international law with the explanation of obligation needs further research and analysis in the area of Ukrainian history. The major purpose of this study is to identify and analyze the sense and definition of genocide by international law and make a conclusion about the weakest sides of its written version using the examples of the Soviet power crimes considering Ukrainian people. Studying and analyzing this issue is essential for the further improvement of international law. Moreover, the article is of great help to find out the historical truth, and, as a result, prove that the policy of the Soviet Union broke the common principles of law. At the beginning of the article, the author describes the statements of international law considering the genocide and punishment for committing it. The text highlights the reason for this non-complexity as relating people, directly interested in it, to the formulating of this definition. In brief, the representatives of the USSR and some of the Western European countries did their best to make these terms being directly related to the crimes of Nazis, but not to include their own state crimes. In the main part of the article, the author depicts the sense of biological, economic, social and political genocide, giving special attention to the striking examples to all of them from the policy of the Soviet Union considering the Ukrainian people. The main conclusion of the research is to understand the definition of genocide that includes not only destroying a particular group by national, ethnical, racial or religious features, but also by biological, economic, social and political. Also, an important point is that it makes sense to expand the list of features in the international law legislative texts with the possibility of further adding different features to this list.

Keywords: genocide, international law, USSR, crimes of the Soviet power, mass extermination of the Ukrainians.

Постановка проблеми. Екстермінація осіб за певними ознаками вже більше сімдесяти років визнається міжнародним злочином та засуджується світовою спільнотою. Донині сутність геноциду тлумачать як винищення певних націй, етнічних, расових чи релігійних груп. На мою думку, в цій дефініції криється підстава для дискусій щодо вичерпності перелічених ознак, бо головним підходом до кваліфікації певних діянь проти людяності як геноциду має бути саме мета представників влади – винищення певної групи або її насильницька асиміляція. З огляду на це, виникає підстава розглянути доречність розширення вищезазначеного переліку груп осіб шляхом включення до законодавчих

текстів ще й таких ознак, як біологічної, економічної, соціальної та політичної. Це матиме суттєве значення як для подальшого удосконалення міжнародного права, так і для встановлення історичної правди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Репресії радянської влади, що мали місце на теренах сучасної України та застосовувалися до українства, та геноцид зокрема досліджували такі вчені: А.Ф. Куліш, Я.І. Грицак, М.Д. Томенко, Б.М. Вітошинський, С.Ю. Захаров та ін. Міжнародні злочини та проблеми протидії їм вивчали: В.А. Василенко, В.Ф. Антипенко, Ю.В. Манійчук, І.В. Фісенко, Ю.А. Решетов, К.А. Важна та ін. Ці науковці зробили істотний

внесок в опрацювання підходів до розуміння геноциду відповідно до чинного міжнародного права та міжнародно-правової практики.

Биокремлення не розв'язаних раніше частин загальної проблеми. Потребує подальшого ґрунтовного дослідження питання розширення змісту поняття «геноцид» за міжнародним правом з обґрунтуванням необхідності такого доопрацювання у зрізі історії України.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідити сутність геноциду як міжнародного злочину та певну фрагментарність, яку демонструє міжнародне право у визначенні геноциду як винищення осіб лише за національною, етнічною, расовою чи релігійною ознакою; розширити тлумачення поняття «геноцид» через висвітлення прикладів здійснення актів геноциду радянською владою щодо українства за іншими ознаками, зокрема біологічною, економічною, соціальною, політичною.

Виклад основного матеріалу. Геноцид був офіційно визнаний світовою спільнотою міжнародним злочином у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 11 грудня 1946 року. За Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 180 (II) від 21 листопада 1947 року, була передбачена національна та міжнародна відповідальність окремих осіб і держав за здійснення геноциду. 9 грудня 1948 року була ухвалена Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього. Ця Конвенція, набувши чинності у 1951 році, визначила геноцид так: «дії, які вчиняються з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку...» [1, с. 366]. Таке тлумачення зберіглося у міжнародному праві донині. Оскільки сучасні формулювання, які стосуються таких масштабних злочинів, як, до прикладу, геноцид, були складені для законодавчих текстів післявоєнного періоду (зокрема періоду після Другої світової війни) за участю СРСР та західних держав, то законотворці подбали про те, щоб зазначені дефініції цілком відповідали злочинам нацистів, але обходили саме діяння урядів тих країн, які представляли автори міжнародно-правових текстів [2]. Тобто, завдяки лобістським зусиллям СРСР у 1948 році планомірне «знищення соціальних і політичних груп» не потрапило до остаточного формулювання дефініції [3]. З юридичної точки зору довести, що певні діяння підпадають під дію цього міжнародно-правового акту, можливо, але невичерпність переліку груп осіб, щодо яких може здійснюватися геноцид, суттєво ускладнює процедуру доведення, а, отже, і визнання, що політика уряду СРСР дійсно була подеколи злочинною.

Розгляньмо на конкретних прикладах, що мається на увазі, та які різновиди геноцидів здійснювалися в СРСР щодо українського народу, але залишилися поза увагою тодішніх законотворців.

Біологічним геноцидом вважається такий його різновид, котрий перешкоджає природному розмноженню нації або уповільнює його шляхом відлучення чоловіків від жінок, їхньої депортації на примусову каторгу, стерилізації тощо. Не можна не згадати виселення молодих українських юнаків та дівчат до віддалених регіонів Азії, планові міграційні потоки [4, с. 519] (до прикладу, виселення українців у другий по-

ловині 40-х років «за пособництво УПА» [5, с. 6]). Притому урядовці «вихваляли» виселених до Азії осіб як «ентузіастів» та наголошували, що йдеться про «добровільні» походи молоді. Українство та етнічні українські території фактично були позбавлені нового dorostу через свідоме гальмування Радянським Союзом природного демографічного розвитку [4, с. 519]. Ілюстрацією біологічного геноциду також можна вважати репресії, вчинювані проти членів сімей засуджених за «зраду батьківщини». Примітно, що протягом 1937-1938 років як «членів сімей зрадників батьківщини» було заарештовано більше сорока трьох тисяч жінок і дітей притому діти були поміщені в дитячі приймальники НКВС [5, с. 6].

Економічний геноцид полягає у зведенні народу або певної його групи до жебрацтва, змушенні осіб постійно змагатися за шматок хліба та боротися за щоденне виживання [4, с. 520]. Його складовими на теренах УРСР можна вважати низку дій: від організованого тоталітарним комуністичним режимом СРСР дефіциту товарів першої та широкої необхідності до хлібозаготівельних кампаній, «розкуркулення» 1930-х років (масових арештів і розстрілів за так званою «куркульською операцією» НКВС за заздальгидь наміченими квотами протягом липня 1937-листопаду 1938 років, коли було заарештовано 767 397 чоловік, із них 386 798 розстріляно), масового терору на селі [5, с. 6] аж до піку жорстокості тоталітарного режиму СРСР – Голодоморів, зокрема Голодомору 1932-1933 років, коли щодня вмирало близько 25 тисяч українців. Загальна кількість жертв цього акту проти людяності, за оцінками істориків, становить від трьох до семи мільйонів осіб. Дійсно, у листопаді 2006 року українські парламентарі офіційно визнали цей злочин актом геноциду українського народу, а на міждержавному рівні подібне рішення ухвалило п'ятнадцять держав-членів ООН і держава Ватикан [6].

Соціальний геноцид тлумачать як свідоме нищення рівноваги суспільства шляхом репресій над інтелігенцією переслідуваної нації або окремої її групи чи переміщення цієї інтелігенції поза етнічні кордони даної країни. До прикладу, найкращих учених з України та інших республік переводили до Москви або інших російських регіонів, щоб позбавити поневолені народи інтелектуального потенціалу та цілковито зосередити його в центрі [4, с. 520]; виявом соціального геноциду є також політика Радянського Союзу другої половини 1940-х років: «ждановщина» та гостра московська критика ЦК КП(б)У за неувагу до «підбору й ідеологічно-політичного виховання кадрів у галузі науки, літератури й мистецтва», де знайшла притулок «ворожа буржуазно-націоналістична ідеологія». Цю критику продублював відповідними документами ЦК КП(б)У, що дало поштовх десятитисячним арештам української інтелігенції [7].

Політичний геноцид полягає у тотальному знищенні політичної структури поневоленої нації. До політичного геноциду за наведеним визначенням можна зарахувати [4, с. 521–522] організацію так званого «Червоного терору», коли згідно з постановою радянського уряду від 5 вересня 1918 року була впроваджена практика взяття заручників, позасудових розстрілів і організованих концтаборів для політичних супро-

тивників у тому числі [5, с. 5], політичні репресії 1933 року проти інтелігенції та націонал-комуністів за ініціативою П. Постишева, кампанія проти «скрипниківівщини» [5, с. 21]; ідеологічне «перевиховання» поневолених націй єдиною ідеєю, що, мовляв, «усе станеться з ласки Москви», і хто наважиться суперечити цьому твердженню, той буде оголошений «ворогом народу» [4, с. 521–522] та безліч інших актів проти людяності.

Наведені приклади лише частково ілюструють порядки, що панували в тогочасному суспільстві. Їх у жодному разі не можна вважати вичерпними.

Висновки за цим дослідженням і перспективи. Отже, тлумачення поняття «геноцид» як міжнародного злочину є дискусійним аспектом міжнародного права, існування котрого частково пов'язане з тим, що у формулюванні цієї дефініції брали участь особи, безпосередньо зацікавлені у подібній фрагментарності. Однак цю неповноту можна подолати, додавши у визначення геноциду поряд із національною, етнічною, расовою чи релігійною ознаками ще й біологічну, економічну, соціальну та політичну ознаки. Це дасть змогу вдосконалити міжнародні нормативно-правові тексти та сприятиме встановленню історичної правди.

Список літератури:

1. Важна К.А. Проблеми реалізації відповідальності держави за геноцид в сучасному міжнародному праві. *Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19-20 квітня 2017 р.). Ч. 1. Київ : КНУКіМ, 2017. С. 365–376.
2. Гнатівський М. Удар по злочинах СРСР: що змінює рішення ЄСПЛ у справі про геноцид у Литві. *Європейська правда*. 21.03.2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/03/21/7094191/> (дата звернення: 15.11.2019).
3. Кіпіані В. «Геноциди Сталіна». Як з українців робили радянських людей. *Історична правда*. 11.05.2011. URL: <https://www.istpravda.com.ua/reviews/2011/05/11/38353/> (дата звернення: 16.11.2019).
4. Вітошинський Б. Геноцид і міжнародне право. *Війна і міжнародне право* : збірник праць. Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи. Київ, 2014. С. 517–527.
5. Захаров Є.Ю. Засудження злочинів комуністичного режиму СРСР / Харківська правозахисна група. Харків : Права людини, 2013. 320 с.
6. Для визнання Голодомору геноцидом ознак достатньо – австрійський історик. *Укрінформ*. 25.11.2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2586816-dla-viznanna-golodomoru-genocidom-oznak-dostatno-avstrijskij-istorik.html> (дата звернення: 16.11.2019).
7. Грыцак Я. Розділ 6. Україна, 1945-1985: нова політична нація. Україна у 1945-1953 рр.: кінець сталінської доби. *Нарис історії України*. URL: http://history.franko.lviv.ua/gryc_r6.htm (дата звернення: 18.11.2019).

References:

1. Vazhna, K.A. (2017). Problemy realizatsii vidpovidalnosti derzhavy za henotsyd v suchasnomu mizhnarodnomu pravi [Problems of realization of state responsibility for genocide in modern international law]. *Proceedings of the Ukraina i svit: teoretychni ta praktychni aspekty diialnosti u sferi mizhnarodnykh vidnosyn: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Ukraine, Kyiv, April 19-20, 2017). Part 1. Kyiv : KNUKIM, pp. 365–376.
2. Hnatovskiy, M. (2019). Udar po zlochynakh SRSR: shcho zminiue rishennia YeSPL u spravi pro henotsyd u Lytvi [The blow to the USSR crimes: what does the ECtHR's decision considering genocide in Lithuania changes]. *Yevropeiska pravda* [European truth]. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/03/21/7094191/> (accessed 15 November 2019) (unpublished).
3. Kipiani, V. (2011). «Henotsydy Stalina». Yak z ukrainsiv robyly radianskykh lyudey [«Genocides of Stalin». How were they turning the Ukrainian people into the Soviet people]. *Istorychna pravda* [Historical truth]. Available at: <https://www.istpravda.com.ua/reviews/2011/05/11/38353/> (accessed 16 November 2019) (unpublished).
4. Vitoshinsky, B. (2014). Henotsyd i mizhnarodne parvo [Genocide and international law]. *Viina i mizhnarodne pravo: zbirnyk prats* [War and international law: collection of the works]. Kyiv: Ukrainian Publishing Union named after Yuriy Lypa, pp. 517–527.
5. Zakharov, E.Yu. (2013). *Zasudzhennia zlochyniv komunistychnoho rezhymu SRSR* [Condemnation of the crimes of the communist regime of the USSR]. Kharkiv Human Rights Group. Kharkiv: Human rights (in Ukrainian).
6. Ukrinform (2018). *Dlia vyznannia Holodomoru henotsydom oznak dostatno – avstriyskiy istoryk* [To recognize the Holodomor as genocide, there are enough features – the Austrian historian]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2586816-dla-viznanna-golodomoru-genocidom-oznak-dostatno-avstrijskij-istorik.html> (accessed 16 November 2019) (unpublished).
7. Hrytsak, Ya. Rozdil 6. Ukraina, 1945-1985: nova politychna natsiia. Ukraina u 1945-1953 rr.: kinets stalinskoi doby [Section 6. Ukraine, 1945-1985: a new political nation. Ukraine at 1945-1953 years: the end of the Stalin era]. *Narys istorii Ukrainy* [Essay on the history of Ukraine]. Available at: http://history.franko.lviv.ua/gryc_r6.htm (accessed 18 November 2019).